

طرح از مؤلف مقاله

غلام حسین درویش

از حسینعلی ملاح

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

آثار درویش

الف: پیش درآمدها:

- ۱ - پیش در آمد ماهورد (بوزن $\frac{2}{4}$ است) ۲ - پیش در آمد ابو عطا
- (شماره ۱ و شماره ۲ هر دو بوزن $\frac{2}{4}$ است) ۳ - پیش در آمد سه گاه
- (بوزن $\frac{2}{4}$ سنکین) ۴ - پیش در آمد شوشتری (بوزن $\frac{2}{4}$ است) ۵ - پیش -

درآمد افشاری^۱ (بوزن $\frac{۴}{۴}$ است) ۶ - پیش درآمد راک (که قسمتی از آن بوزن $\frac{۴}{۴}$ و قسمت دیگرش بوزن $\frac{۶}{۸}$ است) .

بطور کلی وجه امتیاز پیش درآمدهای درویش نسبت به آثار متأخران و معاصران هنرمند ، عبارتست از: تنوع ریتم و ملدی . زیرا همچنانکه پیش از اینهم اشاره شد پیش درآمدها محدود بود به ملدی درآمد آواز در صورتی که درویش این حصار را شکست و از تمام گوشه های آواز برای تنوع آثار خود^۲ استفاده کرد .

ب : رنگ ها :

این هنرمند استعداد سرشاری جهت ساختن رنگ داشت . مخصوصا از ترکیب وزنهای $\frac{۴}{۴}$ و $\frac{۶}{۸}$ قطعات ضربی بسیار مطلوبی بوجود آورده است که هنوز هم سرمشق و نمونه آهنگسازان است .

۱ - رنگ اصفهان - معروفترین و پرازشترین اثر او در این زمینه است ، این قطعه درمایه « اصفهان سل » میباشد و آهنگساز آن را برای اپرت « پرچهره و پر یزاد » اثر رضا شهرزاد ساخته است . درویش با این اثر ، ضمن اینکه اصالت موسیقی کلاسیک ما را حفظ کرده است با تنوع ریتم و ملدی ، یکنواختی کسالت آور موسیقی ما را از میان برداشته و نمونه جالبی برای آیندگان برجای نهاده است .

۲ - رنگ غنی و فقیر (درمایه اصفهان است و قسمت آخرش تند میشود) .
۳ - رنگ ماهور شماره ۱ بنام (قهر و آشتی) .
۴ - رنگ ماهور شماره ۲ .
۵ - رنگ ابوعطا .
۶ - رنگ سه گاه .
۷ - رنگ شوشتری .
۸ - رنگ هایون .
۹ - رنگ افشاری (این قطعه از نظر تنوع وزن و ملدی واقعا جالب است ، نخست با وزن $\frac{۴}{۴}$ سنگین آغاز میشود ، سپس با وزن $\frac{۶}{۸}$ جنبشی ایجاد میکند و سرانجام با وزن $\frac{۵}{۸}$ تندشوری بر میانگیزد)

۱ - این پیش درآمد در آخرین کنسرتی که درویش در سالن گراند هتل داد نواخته شد .

۲ - پیش درآمد هائی که از درویش بچاپ رسیده از اینقرار است : پیش درآمد افشاری - پیش درآمد ابوعطا - پیش درآمد سه گاه .

۳ - رنگ هائی که بچاپ رسیده از اینقرار است : رنگ اصفهان - رنگ شوشتری - رنگ پرچهره و پر یزاد - رنگ و آشتی - رنگ افشاری - رنگ ماهور

ج : تصنیف ها

۱ - تصنیف ماهور : که بوزن $\frac{4}{4}$ سنگین است و مطلع اشعارش چنین است :

دالم مه من ، بر من دل ریش کند ناز
چون عواجف معمم که به درویش کند ناز

۲ - تصنیف ابوعطا : دارای نوائی فرح بخش است و آغاز ابیاتش چنین است :

بهار دلکش رسید و دل بجا نباشد
از آنکه دلبر دمی به فکر ما نباشد

۳ - تصنیف ماهور شماره ۲ : واجد نغماتی دلکش و دارای تنوع مطلوبی در وزن میباشد و مطلع اشعار چنین است :

ز من نگارم ، خیر ندارد
بحال زارم ، نظر ندارد .

۴ - تصنیف سه گاه شماره ۱ : شش ضرب سنگین است و با این اشعار آغاز میشود :

صبحدم ز مشرق طلوعی در جهان کن
مملک دل مسخر ز رویت نامهان کن
بزم ما منور ز مرتب گل فشان کن

۵ - تصنیف سه گاه شماره ۲ : بوزن $\frac{6}{8}$ معمولی است و بمناسبت برداشتن حجاب ساخته شده است و آغاز ابیاتش چنین است :

عروس گل از باد سبا
الا ای صنم بهر خدا
هنده در چمن چهره شما
ز پرده تو رخ بدر کن

۶ - تصنیف ۴ افشاری : بوزن $\frac{6}{8}$ سنگین است و از جهت جذابیت آهنگ بسیار پرارزش میباشد. آغاز اشعارش چنین است :

۱ - این تصنیف را در سال ۱۳۰۱ شمسی سالار معزز برای بیان و نوشت و بچاپ رسانید .

۲ - این تصنیف بنام بساد خزان در جلد سوم کتاب ویلن از انتشارات هنرستان موسیقی ملی بچاپ رسیده است .

چهرهٔ ۳ ل نهان شد	باد خزان وزان شد
از دو طرفی عیان شد	طلایه اشگر خیزان
چشمه خون روان شد	جوابر بهمن ز چشم من

کلام تصنیف سه شماره ۱ را حاجب سروده است و اشعار تصنیف های دیگر از استاد فقید ملک الشعراء بهار میباشد .

د : سرود مارش :

درویش سرودی ۱ در گام « دو بزرگ » دارد که نمیدانم اشعارش از کیست ، مطلع آن چنین است :

ایران یور ، ۳ شتی جانشین جم وشاپور جلوت فرخنده ، دولت پاینده .
آخرین اثر درویش مارشی است بنام جمهوری ۲ که اشعار آن از ملک الشعراء بهار است .

درویش همراه با طاهرزاده (خواننده) ، حسین خان هنگ آفرین (نوازنده ویلن) ، مشیر همایون (نوازندهٔ پیانو) ، اکبر خان فلوتی (برادر هنگ آفرین) ، عبدالله دوامی (ضرب گیر) ، باقرخان رامشگر و اسدالله خان برای پر کردن صفحه از طریق روسیه سفری به انگلستان کرد... این صفحات شامل : تصنیف ، رنگ ، پیش درآمد ، آواز و ساز تنها بود ؛ بعضی از آنها موجود است که از جمله صفحهٔ تار تنهای درویش میباشد که « بیداد » همایون را نواخته است و بخوبی میتواند معرف تکنیک نوازندگی او باشد .

درویش مسافرت دیگری هم در سال ۱۹۱۱ میلادی به روسیه کرد . همراهان او این بار : باقرخان ، طاهرزاده ، اقبال السلطان (خواننده) و عبدالله دوامی (معروف به دو دانگ) بودند ... صفحاتی که در این سفر پر کردند بر اثر وقوع جنگ نخستین جهانی به ایران نیامد ، فقط نمونه هایی از آنها به تهران رسید که فعلا دوتای از آنها در کتابخانه هنرستان موسیقی

-
- ۱ - این قطعه در کتاب دوم ویلن از انتشارات هنرستان موسیقی ملی در گام سل بزرگ و بی شعر بنام مارش درویش چاپ شده است .
 - ۲ - نام و اشعار این مارش را بعد ها سلطنت طلبان تغییر دادند .

ملی موجود است یکی از آندوآواز دشتی است که طاهرزاده همراه با تار درویش خوانده است و دیگری تصنیف «کار و عمل»^۱ در مایه ماهور میباشد که میرزا سید احمد خان خوانده است .

درویش پس از مراجعت از روسیه ، قطعه ای ساخت بنام «پلکای درویش» در مایه « فای بزرگ » بوزن $\frac{4}{4}$ (این قطعه نظیر رقص های محلی روسیه است و تغییر مقام یا « مدولاسیونی » که در آن ملاحظه میشود یعنی رفتن از مایه ماهور به مایه چهارگاه تا آنوقت معمول نبوده و از نظر علم نوا سازی کاملاً بدیع و شایسته است .

۵ : کنسرتها :

درویش پس از رهایی از عنوان عملگی طرب ، ارزش آزادی و استقلال را دریافت ، نیروی بینش اوجت درك آلام اجتماعی افزون گشت ، از آن پس روح او در برخورد با نامالایمات زندگی فقط در حصار تن مجبوس نمی ماند بلکه غلیانی ایجاد میکرد که وی را توان شگرفی میبخشید . . . انگیزه اقدامات درویش بخاطر خلق ، همین روان پر شور اوست .

درویش وقتی از واقعه خریق بازار آگاهی یافت چنان متأثر شد که تصمیم گرفت سهم خود یاری سودمندی به این آسیب دیدگان بنماید . . . از اینرو نخستین کنسرت^۲ او بخاطر خلقی بلا دیده در سالن گراند هتل تهران

۱ - این اثر در دفترست کارهای درویش نیوردم زیرا مدرکی جز همین صفحه

که اشاره کردم نیافتم

۲ - درویش خان پیش از اینهم کنسرتهایی در انجمن اخوت داده بود و لاسی

جملگی جنبه خصوصی داشت .

بر گذار شد: در این کنسرت خود اورهبری ارکستر را به عهده داشت و شخصا تارنواخت و سپس کشکولی بدست گرفت و از حاضران در برابر گل یا تقلی که میداد پول دریافت میکرد... مهم این است که دیناری از عواید این کنسرت را برای خود بر نداشت و همه را به کمیته جمع آوری اعانه تقدیم کرد.

درویش چند کنسرت دیگر هم به سود مردم داد که عبارتند از:

۱ - کنسرت به سود دانش آموزان بی بضاعت و یتیم مدارس، وزارت معارف بموجب نامه شماره ۷۶۷۸ بمناسبت اینکه درویش خان پنجاه تومان از عایدات شب دوم و سوم هیئت ارکستر ایرانی را برسم اعانه برای ایتم بی بضاعت مدارس ملی تخصیص داده از وی قدردانی کرده است.

۲ - کنسرت به سود حریق زدگان آمل ۳ - کنسرت به سود غارت شده گان ارومیه ۴ - کنسرت به سود قحطی زدگان روسیه - در این مورد هم وزارت جنگ بموجب نامه شماره ۴۵۴ مورخ دوم برج نور (اردیبهشت ۱۳۰۱) از کنسرتی که درویش خان بمناسبت کمک به قحطی زدگان روسیه در سفارت روس داده ابراز تشکر و قدردانی کرده است.

خصوصیات هنری :

درویش تاروسه تار را بخوبی مینواخت ، سلیقه خاصی در تلفیق نواها داشت، صدای سازش بسیار گرم و مطلوب بود و چنانکه یاد شد «ارژینالیت» کارش بیشتر وابسته به چند قطعه اروپائی بود که در تار مینواخت از اینرو برخلاف رسم متعارف تنوعی مشهود در نوازندگیش احساس میگشت... از تمام

اینها گذشته گوش موسیقی حساسی داشت ... میگویند سیم ششم تار را او
براین سازافزوده است تا از لحاظ کوك تار نیز مانند سه تار قادر به ایجاد
تنوع باشد ... ایرج میرزا جلال الممالک تحت تأثیر شورانگیزی سازدرویش
است که در قطعه زهره و منوچهر خود میگوید :

ناردهم در کف درویش خان تا بدمد بر بدن مرده جان .

آثار درویش از لحاظ ملدی بسیار غنی و از جهت پیوستگی نواها
فوق العاده سلیس و روان است پیداست به علم نوا سازی چنانکه معمول
عصر ماست آشنائی نداشته است ولی سرشار از احساس لطیف هنری است
که یگانه منبع و منشاء ایجاد تمام آثار هنری است ؛ پیش در آمد هایش
از عالی ترین ساخته های آن عصر محسوب میگردد . رنگهای او از جهات
ذیل واجد ارزش است : نخست از نظر ترکیب وزن ها ، سپس از نظر تلفیق
نوا ها ، و سرانجام از لحاظ شورانگیزی ... تصنیف هایش از نظر فرم زیبا
و از لحاظ محتوی برجسته است ... محمد هاشم افسردرمدح غلامحسین درویش
و درویش دیگری که مبتکر خط شکسته فارسی بوده است این رباعی را
سروده است :

هر يك برهی رسم تجدد می جت
وین موسیقی شکسته را کرد درست

درویش زمان ما و درویش نخست
این يك خط راست را شکسته بنوخت

خواص اخلاقی :

درویش طبعی لطیف و حساس و ذوقی سرشار داشت ، هنرمندی متجدد
و آزادی خواه و انسان دوست بود، مردی متواضع، فروتن، بی آزار و برد بار
و دوست باز بود ... مهرزیادی به گل داشت به می و برخی از مواد مخدر
نیز بی انس نبود ... بشاگردانش محبت میورزید و آنچه میدانست به ایشان

تعلیم میداد و میگفت : « این شاگردان در حکم فرزندان عزیز و یادگار من اند ، از فرزندان عزیز هیچ چیز را نباید دریغ کرد . » شعار کلاس موسیقی او مدالی بود از طلا بشکل تبرزین و بشاگردانی که فارغ التحصیل میشدند مدال مزبور را هدیه میکرد .

مرگ درویش

این هنرمند در شب چهارشنبه دوم آذرماه ۱۳۰۵ شمسی بر اثر حادثه‌ای زندگی را بدرود گفت . عارف مینویسد : « ... موقعی که با درشکه بخانه میرفت درشکه‌اش به اتومبیلی تصادف کرد و بر اثر ضربتی که بسراو وارد آمد چنان بسختی صدمه دید که پس از لحظه‌ای جان سپرد ... »

کلنل علینقی وزیری چند شب بعد از وفات درویش (دوشنبه هفتم آذر ۱۳۰۵) جلسه یاد بودی در مدرسه عالی موسیقی تشکیل داد که جمعی از موسیقی‌دانان و دوستان موسیقی و شخصیت‌های اجتماعی در آن شرکت داشتند ، عکس بزرگ درویش و تار وی را گوشه‌ی سالن نهادند و نوار سیاهی بدور آن افکندند و با گل آذینش کردند . کلنل در باره‌اش سخن گفت و سپس برای نخستین بار در تاریخ موسیقی ایران جلسه‌ی تذکر بانوای موسیقی توأم گشت ... ابتدا پیش درآمد افشاری و تصنیف (باد خزان وزان شد) از ساخته‌های درویش توسط ارکستر نواخته شد ، سپس وزیری تار زد و تألمات درونی خود را با نوای ساز ابراز کرد ... روزنامه‌های اطلاعات و ناهید نیز شروحنی نگاشتند .

« اگر راهگذری از تجریش به دربند برود و در نیمه راه بدست راست بیچند و سری به مقبره‌ی ظهیرالدوله بزند قبری کوچک می‌بیند که شاخه‌های سترن چون کوهی بر آن سایه افکنده است . اگر شاخه‌ها را پس بزند این

اشعار را روی سنگ مزار او میخوانند :

مثنوی که فقیر و ناتوان رفت
استاد هنرور زمان رفت
کان بلبل خوش، زیوستان رفت
کان چشم و چراغ بوستان رفت
تا سرکنم آنچه داستان رفت
«درویش یگانه جهان رفت» ۱

درویش ، امرا ز این جهان رفت
درویش ، هنرور زمان بود
فریاد ز بوستان بر آمد
چون دید چنین مدبر ناهید
تاریخ وفات او ز من خواست
من نیز بگنم ای شکوهی

پایان

۱ - بحساب اجداد سال ۱۳۴۵ قمری میشود .

شعبه شگانه علوم انسانی و مطالعات
پرتال جامع علوم انسانی